

Нада Шишул*

МЈЕСТО И УЛОГА ЕКОНОМСКЕ МИКРОСТРУКТУРЕ У КОНЦИПИРАЊУ МАКРОЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Чињеница је да данас Југославија настоји напустити досадашњи „некапиталов“, „друштвено-власнички“, „самоуправно--социјалистички“ модел економије. Питамо се и размишљамо о томе како и с чиме ући у развој? Односно с чиме напуштамо досадашњи модел економије? — да ли је то најобичнији повијесно већ виђен капиталов економски калкулус рационализације фактора производње, рационалан економски систем јер се досадашња економија не исплати па идемо даље у прелаз из реал-социјализма у реал-капитализам, или је то напуштање резултат нашег властитог моралног, интелектуалног и знањственог развијања у којем се ширењем могућности за разноврсне (у материјалној и нематеријалној производњи) економске активности људи развијеношћу капиталових робних облика, иницира и потенцира трајна продукцијска иницијатива људи, поспјешује рационалан развој производних снага у флексибилности организацијских облика капитала? А та је трајност иницијативе људи не само претпоставка демократизације производних, па онда и политичких и осталих друштвених односа већ и могућност интензивне друштвене „локретљивости“ човјека и људи у којој развитак значи истовремено и њихово израњање из минулих, наслеђених асиметричних капиталових економских токова.

Посебно нам се изучавање ових питања чини значајним за конципирање макроекономске политике која је на овим нашим просторима трајно и примарно обојена унутаррегионалним државно-правним, а не продукцијским претензијама. А у томе је економско дјеловање људи више ствар околности политичког

* Проф. др Нада Шишул,
Економски факултет, Ријека

покрета а не питање пословности, уређености и уређивања друштва, културног идентитета и аутономности индивидуе.

Анализу макро-микро односа ограничили смо на три елемента који обликују његов друштвени квалитет, функционалност и развојност. То су: примарни принцип функционисања економске микроструктуре, пенетрација индустријских и економских процеса у цјелину дјелатности друштва и однос према слободној индивидуалној иницијативи људи.

1. Примарни принцип функционирања економске микроструктуре

У бити функционирања економске микроструктуре налази се једно основно правило понашања. Оно показује каква је и колика „унутрашња“ чврстоћа друштва „заједништво“, „подруштвљеност“ друштва из увјета његове производње и какви су извори из којих се рађају политике (управљање односима) као економски увјет производње и пропулзије друштва. Идентифицирати то правило понашања у нас значи показати из чега су саграђени темељи микроекономске структуре, односно што чини њихову генеричку основу.

Темељи микроструктуре економије узети у својим генеричким димензијама почивају на трочланом јединству елемената и релација рад—капитал—власништво.¹ Овај скуп по природи ствари (како се је у свјетским размерима до данас идентифицирао) функционира и развија се примарно на принципу економско-производне интеграције друштва путем робе, робног медија, путем комплексног организационог корпуса и многоструког одређења капитала (индустријски, трговачки, банкарски, финансијски) путем конкуренције, тржишта, путем робне производње средстава за живот. То је основа из које проистичу класни и институционализовани спојеви друштва, политички поредак права, морала и државе путем које свако друштво легитимно изражава начин управљања и регулацију („свој поредак“, „свој ред ствари“) у економији.

Микроструктура економије добива с индустријализацијом своју посебну „производно-подузетничку“ физиономију. Она у свом класично-социјалном „капиталистичком“ облику дјелује тако да је власништво примарна функција производње, а рад је подређен производним функцијама које имају своју рационалност (сврисходност) у корисном (рентабилном) резултату капиталу (профит, рента, камата, дивиденда). У томе се чини као да је производња примарно подређена присвајању односно интересу „приватности“ власништва.

¹ Шире о проблематици генеричке основе економије у социјализму види чланак Н. Шишул: Законитости капитала као економске законитости социјализма, „Наше теме“, 7—8, 1988, стр. 1852—1874.

Међутим, с интензивирањем и револуционарањем индустријске основице производње, основне привредне јединице (творнице, радионице, подuzeћа) обликују чврсто структурирани и по правилу хијерархијски тип тип економског корпуса друштва који с временом функционира као динамички стратешко-трансакциони систем друштва. Кроз тај систем додуше експандира материјална, економска моћ друштва, али успоредо с његовом динамиком мјења се економска основа друштва, подруштвљују (социјализирају) се и интернационализирају релације рад—капитал—власништво, перманентно се распршује постојећа моћ и власт а с њоме и политичка правила друштва.

Посебно у другој половини овог стољећа у свјетским се размјерима истиче нов друштвени квалитет у релацијама власништва према капиталу и раду. Наиме, сувремени производни процес се одваја од власништва јер „власничко“ присвајање иде путем акције и дивиденда. Зато „приватност“ власништва има релативизирану самосталност важења на друштвено-економском полигону, јер производња и пословност нису више примарно функција власништва као у класичном капиталистичком облику већ подuzeћа и подузетништва. Тако развијани производни процеси интензивирају афирмацију друштвености производње, јер с једне стране, стварају широки простор за тржишно усисавање свих честица рада у друштву (умни, физички, рутински, креативни), шире економску принуду рада за све и доводе рад кроз робну производњу у „јавност“, друштвено потребан признат рад. С друге стране, акцијска власничка супстанца све више добива функционализовани карактер јер се подешава према ритму технолошких спојева капитала и рада. Колико се пак шире могућности учешћа становништва у акцијском капиталу, толико пуца и „жељезни обруч“ елитизма акцијског капитала омогућавајући растварање приватности власништва у алтернативне приходе становништва.

Оба процеса подстичу подруштвљење капитала, његову индивидуализацију било у производном било власничком смислу, помоћу чега настају нови облици кооперативности међу људима, распршивање моћи и власти, динамични проток промјена привредне и социјалне структуре. Тако подузетништво потискује класну комплексност у други план па у социјалном континуу све више долази до изражаја нов објективни систем слојно уједначенијег производног бића праксе. А тај процес по својој логици носи генеричке основе социјализма и јача развојност самоорганизације, самоконтроле која потиче из самог начина живота индивидуе и његове заједнице, а не као извана административно наметнуте институције дјеловања и живљења.

Нови облици и „чврстоћа“ кооперативности у економском дјеловању људи примарно интегрираних на економско-производном (капитал-робном) пословању получају кроз сувремено „по-

друзетништво“ транснационалне економске, технолошке, информацијске и комуникацијске процесе. То из основе мијења политике, политичка правила управљања односима и политичке институције друштва. Прије свега политичка правила понашања и улогу државе. Еминентно политичко правило понашања у превладавању конфликтних ситуација које проистичу из опће друштвене робно-новчане (капиталове) природе људског живота постаје равноправна позиција преговарача без обзира да ли се ради о економски и политички јачој или слабијој, већој или мањој групи људи, нацији и сл. С тиме се и критериј вредновања једне политике или политичара мјери његовом способношћу афирмације нове, друштвено рационалне филозофије свјетски „интегрирајућег“, а не уског локалног живљења човјека и људи. Афирмација тих правила понашања истовремено јача сувереност човјека и његове заједнице као нову квалитету људског живљења.

Улога државе пред сасвим је новим опцијама јер она као еминентни представник опћедруштвеног интереса и интегритета неког националног или политичког територија не може више ни изнутра ни извана контролирати како се врши друштвена интеграција у разним дјелатностима и активностима друштва. Полидимензионалност процеса друштвене интеграције превладава „државну“ снагу јер је она „превелика“ (и економски нерационална) да се упушта у контролирање многобројних и сложених процеса који се развијају локално у градовима, регијама, републикама. И истовремено „премала“ да „територијално“ издржи динамичан ход интегративних процеса не само континенталног већ данас и планетарног простора.²

Но гдје смо у томе ми? На којем основном правилу су саграђени темељи микроекономске структуре у нас, наше југославенско заједништво и „подруштвољеност“ увјета његове производње?

Микроструктура економије и овдје у нас у бити почива на истој трочлавној генеричкој основи рад—капитал—власништво. Међутим, релације између ових елемената су модифициране због тога што индустријализација и уопће обликовање материјалне производње полази од државе. Она револуцијом у име народа наступа као опћи експропријатор приватности капитала, приватности рада и приватности власништва, те постаје

² Познати аналитичар културних контраиндикација капитализма и модерне државе D. Bell сматра „... да би нам била јасна улога државе у савременом друштву, треба бити на чисту с тим да се она не може једнозначно дефинирати него је потребно видјети који су то процеси што је надилазе „према горе“, а који „према доле“. То јест како се врши друштвена интеграција у разним друштвеним дјелатностима на одређеном територију. Она на срећу нас постаје све више континентална и плантарна.“ Извод из *University papers*, Харвард, 1975.

опћи присвајач, власник. Значи, друштвено опће — приказује се у виду институције — државе и то у овим димензијама: укидањем приватног капитала и што већим искључивањем приватности рада (отуда и скученост робне производње у социјалистичком поретку, јер она носи приватност као разлику између индивидуалног и друштвено-потребног-признатог рада) добија се с једне стране глобални капитал а с друге стране сви запослени, сав запослени народ као укупни радник. Држава сад може наступити према капиталу у име народа, а према народу у име капитала. Капитал је овом друштвеном формом без обзира на његову рашчлањеност по привредном (гране, подuzeћа), или територијалном критерију остао непримјетан, анониман јер је однос који је иначе садржан у капиталу преведен на однос према институцији — држави, односно према посебном слоју — бирократији која заступа такав облик државног капитала те руководи, управља процесом везаним за репродукцију и континуацију капитала.

Производња је управљана умом и вољом државног плана. Такав план добија вид најпроминентнијег друштвеног чина јер држава заступа друштво. Друштвени однос је једносмеран, држава — радни слојеви. Производити значи вршити државни, друштвени посао па се и читав „подузетнички“ комплекс (економске иницијативе) обликује према ауторитету државно-политичке и партијске хијерархије.

Интегрираност друштва примарно на принципу политичко-територијалне производне интеграције развија самосвојну логику функционирања микроекономске структуре и то у неколико димензија. Прва би била у томе што у позицији кад држава на снагама национализације глобализира рад и капитал и опћим развлашћењем постаје једини власник, тада се добива привид да између капитала и рада нема протурјечности јер их је држава помирила. Такођер је опћост, „друштвеност“ власништва најчешће синоним за опћи „друштвени“ капитал. На тај начин је „друштвеност“ оно што је дато и гради се примарно вањским, административно наметнутим политичким правилима, законима државе, а не оно што произилази из „чврстоће“ производне (техничке и економске) кооперације људи.

Наиме, полази се од схваћања по којем капиталиста-власник, будући да посредује између средстава за рад и рада, између жеље и стварности радника, иницијатор је свих негативних дјеловања капитала. Приватни капитал се схваћа као објективизирана привилегија, као погон појединаца који дјели зло и неправду. Када се социјални ефекти проматрају као ствари а не као производни однос онда из наведеног схваћања о приватном капиталу и приватном власништву може настати илузија аутоматизма. Ако се укине капиталистичка класа и приватно власништво а с тиме и средства ослободе приватне контроле да

ће са њих истовремено отпасти и опора капиталистичка форма (капитал као материјални супстрат) и да ће средства сад дјеловати непосредно друштвено. А држава ће посебним органима и организацијама, промјенама у дистрибуцији дохотка реорганизацијама рада и капитала у примарним јединицама производње (подузеће — ОУР), и гранама, те обилатошћу контролних органа афирмирати „друштвеност“.³

У таквом виду ствари изоставља се схватање о „социјалистичком“ друштву као конфликтном организму посебно због протурјечја које примарно извире из производног комплекса капиталове робне економије, а проблематика се једнострано пребацује на комплекс власништва, присвајања, расподјеле у друштву.

Државно-социјалистичким инжењерингом модифициране генеричке елементе економије ништа битно не мјења ни наша варијанта у димензији „демонтаже“ федерације, тј. дефедерализације у расподјели централне економске моћи према републикама, аутономним покрајинама, заједницама опћина и опћинама. Дапаче на тај начин се „власнички“ учвршћује територијална микроструктура државе примарно већ основана већ основана на снагама национализације — подржављења и политичко-територијалне и а не економско-производне интеграције друштва. С тиме у функционирању микроструктуре економије перманентно превладавају димензије територијалне а не друштвене и техничке подјеле рада које су као што је познато основни увјет учвршћивања економске основе те најпроминентнији показатељ „чврстоће“ интегритета друштва. Према томе по друштвеној природи ствари политичко-територијална производна интеграција друштва производи статичку а не динамич-

³ Опћи начин живота у којем доминирају индустријски и економски процеси, тј. материјална и економска одређеност оставља асиметричне односе у функцијама укупне људске активности (живе и минуле, садашње и прошле), подјеле рада и запосједања средстава рада. Капитализам тој асиметрији — хетерогеној експлоатацији даје најадекватнији облик кроз „свој“ социјални поредак. Социјалистичка револуција укида, поништава такав „капиталистички“ поредак, међутим трочлани (рад — капитал — власништво) објективни састав економске нужности, асиметрија друштва остаје, али у неком „свом“ другом реду ствари. Наиме капитализам није увео асиметрију, неједнакост људи и експлоатацију већ му он даје свој социјални „капиталистички“ облик па се укидањем посљедица, приватно власништво и приватни капитал (приватна форма власништва и капитала) не може аутоматски укинути и узрок. Због тога укидање приватног капитала не даје никакав одређенији одговор на питање о његовој будућности као ни о нестајању разних видова експлоатације. На снази је према томе насљеђе нужности у новом „социјалистичком“ поретку ствари која се не може одбацити ни декретима поништити. Наиме, на снази су и даље двије еминентне функције досадашњег начина производње: односи човјека према себи и другима посредством ствари — роба и надређених функција.

ну економску основу, „меку“ а не „чврсту“ интегрираност друштва.

Надаље занемаривање дихотомног и диференцираног приступа капиталу, односно капитал-производној и капитал-власничкој функцији у економији получује још и данас знатне конфузије у сагледавању „републичке“ националне економије и и питања равноправности. Наиме, капитал је по својој природи козмополитски, јер у својој експанзији иде преко националних граница. Зато је капитал заинтересиран за нацију тек колико му његов репрезентант — национална држава крчи путеве у свијет или га протекционизмом штити од јачих конкурената на његовом националном простору. Национални идентитет и равноправност су питања националних проблема изван интереса капитала, па су и социјализам као доктрина и као покрет позвани да их на прави начин ријеше. Разумљиво под претпоставком да се познаје питање „оснивања“; „укидања“, и начина на који постоје те економије.⁴

Друга димензија политичко-територијалне производне логике била би у томе што се на функционирање микроструктуре економије готово апсолутна важност придаје „присвојеној“ а не „обрачунским“ правилима губитка — дохотка, одвојености „притериторијалне оквира појединих република, аутономних покрајина, опћина и њиховој развијености — неразвијености, ужим или ширим могућностима потрошње. А заобилазе се „територијални“ узроци несразмјера у расположивости и економској незапослености фактора производње (земља, рад, капитал, инвестиције и др.) на појединим дијеловима југославенског простора.

Ово наше стајалиште о занемаривању капиталове бити производног комплекса подупиру и три модела социјалистичке привреде која су нашла своју дефиницију у нас и у економској литератури и у практичном животу.⁵ То су централноплански модел, Лангеов модел тржишног социјализма и модел удруженог рада (тзв. договорна економија). С аспекта производне функције за сва три модела карактеристично је да не придају важност мноштву технологија које алтернативно можемо бирати за исти производ, растућим или опадајућим приносима и ана-

⁴ Шире о проблематици нација — капитал — равноправност види Х. Хадиомеровић: Што је комунизам данас, зборник радова „Национализам и антикомунизам“, Марксистички центар БиХ, Сарајево 1986—1987, стр. 105—110.

⁵ Шире о компаративној анализи три модела социјалистичке привреде З. Пјанић: Прилог расправи о економској редифиницији социјализма, Економика, 2/89, стр. 5—10; Ф. Станковић: Неокласична теорија самоуправне привреде, Савремена администрација, Бгд, 1981. За анализу модела „удруженог рада“ (тзв. договорне економије) види књигу архиве: Истраживање социјалистичког самоуправљања, издавачки центар „Комунист“, Бгд, 1984, поводом рада М. Кораћ: Самоуправни начин производње,

логно томе утицају обима производње на кретање трошкова. Раду се приступа као једином оригиналном чиниоцу а занемарују се остали чиниоци производње као што су капитал, земља (природна богатства), идеја (открића и проналасци), организација, тј. знање о алтернативним комбинацијама производње и пословним циклусима са више или мање ризичним ефектима економског калкулуса на баџи имплицитних трошкова. У томе се рад не третира као трошак већ калкулативна величина, примјерице доходак по увјетном раднику и сл. На тај начин се заправо постављају оквири потражње (новчано способне потражње) изван оквира спортуитетних трошкова на страни производње и цијене понуде. Тако добива примарни значај финална потражња имајући у виду опћу политику расподеле, стопу инвестирања и улогу посредних добара. При датим цијенама „колективи робних произвођача“ теже да максимирају свој положај што значи да изједначе цијене с граничним трошковима. А то је класична формула равнотеже у увјетима потпуне конкуренције што се никако не уклапа у реална збивања односа снага привредних субјеката (олигополске, монополске и остале тржишне структуре). С тиме изостаје из видокруга комплицираност и комплексност економије понуде што опет има за последицу „симулирану“ а не стварно тржну ситуацију.

Примјерице реагирања на садашњи југославенски владин програм привредне реформе од самог почетка евидентно упућује на „размрвљеност“ политичко територијалне производне логике у којој присвајање и оквири потрошње (особне, заједничке, опће) далеко премашују проблематику економије понуде. Надаље градећи темеље микроекономске структуре на државно-друштвеној, власничко-присвајачкој и расподјелној логици примат добива способност проналажења разних путева набављања а не алтернативних могућности улагања финансијских средстава. С тиме се избија рационални аргумент економије и њене микроструктуре, односно одржава се „обрачунски“ а не тржишни аргумент привређивања идентифициран економским калкулусом кроз имплицитне трошкове и тржишно такмичење.

Посебан тимбар ситуацији даје предуго нејасан, легалан однос према активној улози новца и његовој функцији као мјере вриједности и мјерила цијена. Нарочито према националној валути и њеној конвертибилности.

Оваква укупна слика стања чини економску микроструктуру друштва трошковно индиферентном. На дјелу је класичан тип тзв. дистрибутивне економије социјалистичке провенијенце по критерију сваком према „одозго“ утврђеним потребама, тј. доходак се дистрибуира према административно утврђеним „обрачунским“ правилима нубитка — дохотка, одвојености „привредне“ као производне од „непривредне“ сфере (друштвене дјелатности) као сфере потрошње, развијености — неразвијености.

У томе јединице привређивања у бити не функционирају као економске већ као техничке јединице државе (и њене територијално-организационе структуре од република до опћина). С тиме економска микроструктура нема три основне претпоставке своје пословне и финансијске аутономности; прво што при да тој цијени и датим трошковима производње подuzeће не може апсорбирати понашање потрошача као параметар који одређује поребитост одређене производње и понуде. Друго, што подuzeће не може изразити смјер и интензитет своје активности према осталим привредним субјектима на разини гране, дјелатности. И треће, што не може поуздано и дугорочно утврдити свој материјални положај и однос (порези, доприноси) према држави. Кад нема тих елементарних претпоставки за успостављање економских односа онда ту нема ни економског развоја.

Па ипак, привид динамике, „великих“, „хисторијских“ промјена, чак и развоја постоји због учесталости (просјечно у 40-так година сваких 4—5 година усвајамо или допуњујемо устав и остале законе) инаугурације и знатног обима опће и политичко-територијалне рацчлањености правно-нормативне регулативе. На тај начин административни а не пословни циклуси постају „водећи“ у економским активностима микроструктуре. У томе политика као да постаје сама себи сврхом јер од ње у бити почиње и завршава економска иницијатива. Држава (било савезна или републичка) с позиције власти и моћи настале на снагама национализације и државно-друштвеног власништва „дистрибутивно“ преузима примат у економској иницијативи, одржава га или пресеца многоврским административним забранама и дозволама без обзира на природу инвестицијских, пословних, иновацијских, монетарних циклуса умјесто да политика произлази из унутрашњег економског увјета производње кад се ионако робна производња не може конституирати без државе. Држава је наиме својим економским функцијама економско средство а не творац репродукције робне производње што значи да само функционирање економске микроструктуре захтјева укидање свих извана наметнутих препрека робне циркулације.

Из свих ових навода можемо закључивати да примјена примарно политичко-територијалног принципа као интегративног импулса обликују слабаћну микроекономску структуру изнутра трошковно неселекционирану, некоординирану примарно економским интеракцијама робних произвођача. Организам који није способан за иоле слободније комуницирање економијом понуде и економско рационалним очекивањима потражње унутар југославенског друштва а камоли за комуникацију за својим ближним и ширим окружењем. Економски активитет и регулацијска функција државе нема напросто ослонац у економско-производној интеграцији друштва па мјере макроекономске по-

литике не получују очекиване ефекте. Довођење микроструктуре југославенске економије у свој природни амбијент значи поставити и учврстити принцип њена функционирања примарно на економско-производној (капитал-робној) интеграцији, на снагама социјализације (подруштвљења) у афирмацији друштвености производње. Како се из економске микроструктуре не може избити њен генерички капитал — робни садржај укидањем и реорганизацијама, удруживањем и раздруживањем државно-друштвеног капитала што до сада превладава у нас (као знанствено-теоријска и практична проблематика) ипак се може мјењати „агент“ капитала. Наиме, кадгод носиоци власти у етатизираним социјалистичком систему теже економској рационалности постају агенти капитал односа, јер их сама логика ствари убацује у његову реалност били они тога свјесни или не. Како се хисторијски држава као институција није формирала за функцију производње, она не може преузети трајну економску иницијативу за економско дјеловање ако друштво хоће напредовати.

Према томе ако се ради о функционирању економске микроструктуре, о покретању и афирмацији трајне економске иницијативе људи тада ту агентуру преузимају на себе сви радни слојеви. Они тиме кроз друштвену и техничку подјелу рада покрећу индустријске и економске процесе, развијање своје индивидуалне и колективне иницијативе и капитал (не само у технолошком већ и у власничком, организационо-у-прављачком, мотивацијском и тржишном садржају) стављају под претпоставке свога рада поспјешујући рационалан развој производних снага у флексибилности организацијских облика подuzeћа и осталих индустријских институција те демократизирају производне односе. Примарна и трајна иницијатива радних слојева становништва је претпоставка политичког садржаја демократије. Природно је да ће робни произвођачи међусобно да би се потврдили као привредни субјекти морати постизати одређене основне квантитативне размјере између акумулације и особних доходака, капитала и најамнине. Но, далеко је битније да они својом радном активношћу, знањем (образовање, вјештина, искуство) „врте“ капитал и помћу њега напредују, сурађују и сууправљају с другима, да динамизирају и мјењају економску основу живота и у неким реалним економским резултатима постављају флексибилитет размјера.

То би била уједно и реална подлога за успостављање стеновите разине развијености властите, југославенске микроструктуре економског дјеловања људи у односу на модерну, цивилизацијску, технолошку, економску и социјалну структуру окружења. Будући да се функционирање економских комуникација с окружењем веже на акумулацију капитала ваља имати у виду двојаку могућност капиталова дјеловања. Уколико је ра-

зина развијености наше микроекономске структуре ниска или уопће не почива на својим природним генеричким темељима економско-производне интеграције друштва, тада комуникација с окружењем не дјелује као могућа потенција нашег властитог развоја већ као ограничавајући фактор. У крајњем домету такво његово дјеловање се испољава у обарању вриједности властитог националног рада.

2. Пенетрација индустријских и економских процеса у цијелину дјелатности друштва

Економско-производна интегративна основа микроекономске структуре, подразумијева у сувременим увјетима производње висок ступањ индустријализације. Ако је то опћа потреба свих земаља свијета онда се пред нама отвара, као сасвим реална визија тотално индустријализираног свијета. Иако тај свијет још тренутачно не постоји, ипак његове се контуре у догледној будућности доста јасно назиру. Могли бисмо рећи и свијета, који под овим увјетима нема своје алтернативе.

Тотална индустријализација укључује у себе убрзано прометање свијета у једну свјетску робно-новчану кућу. Практично индустријски су процеси с једне стране више или мање отворени за апсорпцију свих честица рада у друштву (умни, физички, креативни, рутински), а с друге стране, способни за производњу тако рећи неограниченог опсега и врста роба. На тај начин не само укупан рад друштва већ и потребе појединаца, породице, опће и заједничке потребе друштва подређују се тржишту. Оно преобликује рад новом структуром занимања а новчаним приходом од рада (тзв. плаћени рад) омогућава се куповање средстава за живот односно роба. Тако тржиште добија карактер универзалне функционалности друштва, јер је становништво због задовољавања својих потреба овисно о умијећу индустријске производње која поништава све друге облике производње осим оних који се могу упутити на тржиште или помоћу новца купити.⁶

У тржишни робни круг тзв. терцијаризацијом производње улазе и нови производи и услуге од којих неки како се мјењају увјети сувременог живота и дохватају цивилизацијске предности производне капитал функције постају пријекто потребни. На примјер начин становања, исхране, образовања, здравствене сигурности, начин пословног, туристичког и осталог кре-

⁶ Потпуна афимација робно-новчане економије као свјетског стандарда за израчунавање материјалног параметра конкретног друштва евидентна је и по економским прорачунима примјерице НД, јер се узима у обзир само она производња добара и услуга која произлази из плаћеног рада.

тања људи, начин кориштења саобраћајних средстава и појединих врсти енергије. С временом се дакле, преко тржишта не остварују само материјалне потребе (храна, одјећа, стан и сл.) већ и потребе за услужним дјелатностима (рекреација, забава, сигурност, брига о дједи, старим, болеснима, инвалидима и сл.). С тиме се *друштвена структура темељи на тржишту*, а сви сусрети људи спремних на сурадњу одвијају се као односи куповине и продаје, као робно-новчани односи. То говори у прилог да управо развијеност а не скученост робне производње (као што је то редован случај у социјалистичким земљама) носи сам праг „друштвености“ друштва. Ништа битно не мјења природу робности тих односа чињеница да се те потребе унапријед сагледавају, планирају, договарају. Такви односи немају карактер „слободне размјене рада“, јер се живи рад с економског аспекта не јавља као једини оригинални чинилац. Међутим, потребе унапријед спознате и јавне, новчано легитимне могу увелико рационализовати кориштење укупног капитала и рада у друштву као и стварање и намјену профита. У том смислу и редовне функције тржишта: информативна, селективна, алокативна, дистрибутивна, добивају своју помало планску „прозирност“, па се осим интерне може ефикасније поставити и остваривати екстерна, макродимензија регулације тржишта.

Сама економска (капитал-робна) природа укупне друштвене производње проширује производну функцију на све дјелатности друштва. У томе нема мјеста да се поједине дјелатности из круга тзв. друштвених дјелатности појављују као јединица потрошње уколико није претходно интегрисана у производно-подузетничку структуру.

То значи да се у сувременим увјетима дјеловања и живљења сав рад у друштву реорганизира око подuzeћа (институција) и да се постојеће дјелатности уопће не могу развијати уколико нису способне да апсорбирају више или мање подузетничке детерминанте. И то: концепт егзистенције и развоја у вези с иновацијама односно промјеном у „својој“ производној функцији и њеном цикличном кретању. А с тим у вези комбинацијама производних фактора ради масимирања или оптимизацијама ради масимирања немогућности да се одлучивање о својој активности подвргне „контроли“ ризика. Тек на оваквом концепту заснована и развијана микроекономска структура Југославије може осигурати да расположиви фактори производње уђу својом осебујношћу у употребу. Да дјелатности материјалне и нематеријалне сфере у нашем друштву буду широко организиране комплекси с интензивном мобилности људи (јер ни запослени, ни незапослени по својим друштвеним и личним квалитетима — потпуније образовање, признавање демократских права и све виши ниво потреба нису више оно што су прије били) уз истовремену знатну модификацију њихова индивидуалног,

колективног и опћег економског и политичког понашања. Надаље да се кроз „микроекономски“ амбијент помјери претежна одређеност нашег друштва материјалном производњом према „духовној“, интелектуалној производњи и да као таква буде примјеренија за комуникацију с окружењем.

3. Однос према слободној индивидуалној иницијативи људи

Ако је у питању актуализација наших југославенских акција онда морамо прије свега поћи од једне опће чињенице а та је да људи ни у нас, а ни у свијету не прихватају да се промјене врше без њих самих. Они се активно укључују у те промјене (разни покрети, асоцијације) и природно изазивају различите конфликтне ситуације као реакцију на постојеће стање у које људи „не могу стати“. Дијапазон понашања човјека, људи, иде од рационалног до ирационалног кад се ставља на коцку све, па и живот. Промјене се данас дешавају у свим друштвима, било „социјалистичке“, „капиталистичке“ или неке друге провенијенце. Разумљиво с другачијим структурним и генеричким елементима од друштва до друштва, па према томе и с различитим ступњевима друштвене напетости и различитим рјешењима која се подузимају за превладавање тих конфликта.

Међутим, оно што омогућује даљи развој је афирмација једне нове развојне филозофије по којој је у данашњем свијету сувремени развој дефинитивно постао усмјераван развој, али у оквиру којег се налази широки простор за слободне индивидуалне иницијативе и прилагодивост развоју.⁷

⁷ Класичан модел развоја идентифициран у бићу капиталистичког начина производње је ексцентричан развој јер моћ капитала, капиталистичке класе нараста на једном полу на рачун њена протупола. Такав тренд мора имати неку природну границу преко које не може даље а да систем не трансформира јер би се иначе распао. Према досадашњим токовима читаво ово стољеће у глобалним свјетским размјерима управо обликује тај трансформативни процес али с различитим садржајима на тачкама заокрета. Тако се појављује директно супротстављање већ готовом капиталистичком комплексу социјалистичким револуцијама у капиталом неразвијеним срединама (обиље социјалистичких револуција у првој половци овог стољећа). А капитализам развијених друштава близак је реформи, реорганизацији, модификацији система, подржава се друштвена стабилност у својим срединама. При крају овог стољећа може се уочити да капитализам није оно што је био, а социјализам није оно што се је инаугурирало да би морао бити. Како очито у овом стољећу слаби диктат капиталистичке економије као извор моћи једних људи над другима у новој филозофији развоја све се више испољава захтјев за *униполним* схваћањем свјетског развоја.

О проблематици знајствених парадигми развоја види F. Perroux: За филозофију новог развоја, UNESCO — Европски центар за мир и развој, Београд, 1986.

Ако ову чињеницу проматрамо с друштвено-економског аспекта онда она потенцира концепцију развоја микроекономске структуре с релативно високим ступњем суверености произвођача-подузетника (индивидуалног или колективног) па глобално усмјеравање модерне државе (дакле оно што је цивилизацијско) произлази из унутрашњих економских увјета робне производње. Или другим ријечима микроструктура економије се креће у правцу у којем начин уређивања друштва иде путем становитих неопходних друштвених консензуса који не ометају спонтанитет тржишног механизма у успостављању динамично-равнотежних ситуација понуде-потражње, посебно фактора производње, али који помоћу тог спонтанитета одржава прилагодивост развоју. У томе примарни се друштвени консензуси односе на економско-социјалне увјете рада, образовни и здравствени стандарди становништва, еко-стандарди, економско социјални стандарди биорепродукције друштва, економско социјални стандарди пензионера и неспособних за рад.

Закључак

Анализом примарног принципа функционирања микроекономске структуре, пенетрације економије у цјелину дјелатности друштва те односа према слободној економској иницијативи људи, могли бисмо закључивати да смо у нашој југославенској реалности тек пред домишљањем концепције развоја с релативно високим ступњем суверености произвођача-индивидуалног или колективног подузетника, па према томе и пред новом концепцијом макроекономске политике. Разумљиво под претпоставком да респектирамо рационалан развој и оријентирамо га према социјализацији (подруштвовљењу) економских садржаја.

Сувереност не укључује у себе обавезно и формирање свијета аутаркичних економија, већ, управо обрнуто, интернационализацију у подијељености и кооперативности економског рада. Према томе да би се могла уопће реализирати сувисла економска функционалност и развојност југославенског друштва неопходно је да се темељи њене микроструктуре економије поставе на темеље тзв. подузетничке а не власничке економије.

То сугерира ситуацији у којој се ми заправо налазимо пред стварањем темеља микроекономије у којој се рад и пословање примарно организирају око подuzeћа и подузетништва, а не власништва. Односно власништво, диференцираност власничког облика и власничких функција капитала усмјеравају се према захтјевима техничко-економских оптимума капитала у функцији производње и њој примјерене организационо-управљачке, мотивацијске и тржишне структуре интегрирајући кроз микроекономску структуру све дјелатности друштва (материјалну и нематеријалну сферу).

Кад је у питању знанствена, теоријска заснованост макроекономске политике тада морамо узети у обзир да је она настала и развија се на парадигми земаља с генерички јаким подузетничким темељима економије, с јаким макроекономским организмом трошковно селективним и координираним примарно економским интеракцијама робних произвођача. Организам који је истовремено интернационализиран и активни је комуникатор у макроекономској политици. Наиме економски активитет и регулацијска функција данас већ мање више „удружених држава“ — чланица разних интеграција има снажан ослонац у економско-проиводној интеграцији „својег“ друштва“.

Наш се југославенски модел економије никад није ни приближно у реалности развијао на таквој суверености произвођача (именовали ми то подузећем или ОУР-ом) која би активирала примарну функцију друштвене и техничке подјеле рада. Та је функција до сада с различитим интензитетом превлада на територијалном подјелом (децентрализација наше политичко-територијалне микроструктуре) која произилази из модела привреде који се примарно учврстио и аснагама национализације (подржављења) тј. политичко-територијалне производне интеграције, а не примарно на економско-производној интеграцији, тј. снагама социјализације (подруштвовање, друштвености) производње. Оако не можемо тврдити позивајући се на смисао социјализма и самоуправљања да таквих опћедруштвених аспирација није било.

С обрaтима у темељима микроструктуре југославенске економије мјењају се детерминанте њене економске активности. Прворазредни значај добива економија понуде кроз удружену тражњу за факторима производње (земља — природна богатства, рад, капитал, идеја — открића, организација — знање о комбинацијама фактора производње, менаџмент). С тиме се превладавају скучене могућности робне производње (запошљавање људских и материјалних чинилаца производње) у које их је ставила државно-друштвена власничка економија.

Свакако да у таквим увјетима ни макроекономска политика државе не може избјећи судбину квалитативних обрата у темељима микроструктуре економије, па је можда најпримјереније прихватити њено економско понашање у улози „глобалног“ подузетника. Наиме, глобално економизирање државе с факторима производње а посебно уређивање друштвених консензуса, о раду, образовању, здрављу људи, те еко-заштите, може битно утјецати на јасан трошковни инпут подузећа и његову пословност.

Разумљиво с тиме не умањујемо суверену подузетничку способност робних произвођача у некој конкретној дјелатности већ указујемо да у друштву структурираном примарно на тржишту (каква су данас готово сва друштва свијета) рационал-

но очекивано понашање не вриједи само за привредне субјекте већ и за државу као екстерног чиниоца економије и носиоца макроекономске политике.

Nada Šišul

THE PLACE AND ROLE OF ECONOMIC MICROSTRUCTURE IN CONCEIVING YUGOSLAV MACROECONOMIC POLICY

Summary

The macroeconomic policy has its own contents but the primary determinant of MACRO conception in reality and cognition is the microeconomic functioning and development.

The analysis of MACRO-MICRO relation is of particular importance with us as it helps to »read« objectively our Yugoslav circumstances. They are an example of straitened circumstances with capital nondeveloped society producing a noncooperated and cost nonselected economic microstructure. The members of this society are not to this day primarily integrated on the economic production basis but on political and territorial production. That is on the forces of nationalization but not on the forces of socialization of economic activity and living conditions. It lives in the illusion of harmless, idyllic territorial community. But such a life limits human intellect to the extreme limitations making it an adaptable instrument of traditional norms and taking away all its greatness and historical capital civilizational energy. With us it is the question of the possibility of overcoming all the difficulties in establishing the culture in which people's economic activity becomes the deciding element in the existence and autonomy of the individual.

It stresses the importance which our society and its members give to production and entrepreneurship activities as the basic of their existence and the economic function of the state in the role of general entrepreneur.

How do the overall activities of individuals (and not the »visible behaviour«) in making the society affluent rank »getting«, »solicitation«, benefiting in speculation with money capital, trading, begging for dignity and legitimacy and how do they rank ability to create, quantitative production and the cooperativn with the developed and less developed founded on such a basis?

If the conception of Yugoslav macroeconomic policy has development pretensions then it must maintain economic goals by means of precise relation to primary and active role of microeconomic structure with the vision of the completely industrialized society and the world with free individual initiative of the people.